

Съвременни предизвикателства пред педагогиката на играта

Ася Велева

Abstract: *Recent studies have found that children's play is changing. As the major agent in children's development and learning, we need to understand the dynamics of recent culture influence on children's play and therefore on children's development. It would guide us more fairly to interact with children and encourage their play.*

Key words: *changes in children's play, current opportunities for play*

Педагогическата перспектива към игровия феномен почива върху разбирането, че играта е важна задача на възпитанието, тъй като детето по рождение е предразположено към нея, но за появата и развитието ѝ голяма роля играят обкръжението и възрастните. Фактът, че играта се нуждае от ментални и материални стимулации поражда необходимостта от конструиране на ефективни способности за развитие на нейните разновидности, за обогатяване на детските игрови умения и опит. За да изпълни своето предназначение, *Педагогиката и технологията на играта* (ПТИ) се изгражда на базата на по-широки схващания за играта изобщо (не само детската игра), за нейната същност, предназначение, етапи на развитие и роля в живота на детето. Част от тези въпроси са спорни, по тях съществуват различни, дори противоположни мнения. Разнообразните концепции за играта пораждат различни педагогически интерпретации и подходи към игровото взаимодействие в детската градина.

Много изследователи и практики вярват, че тяхната линия на разбиране за детската игра е универсално приемливо, което може да не е така. Редица изследвания са установили, че играта се различава сред културите и зависи от социоикономическия статус [7]. Следователно, решението за или против даден педагогически подход не бива да се взема без да се отчитат водещите тенденции в развитието на социума и техните проекции върху игровия феномен.

В този ред на мисли главоломните промени, настъпили в българското общество през последните 20 години, не може да не са оказали влияние върху детските игри, след като доведоха до редица изменения в мощни техни детерминанти, а именно: отразяваната реалност (светът), семейството, игровите материали, организацията на детското ежедневие, структурата на детските игрови обединения по местоживее и не на последно място – самите деца. Без разбиране за новите измерения на детската игра, за промените у съвременното дете и неговата акселерация, не е възможно да ги формираме педагогически. Затова е важно да знаем как изглеждат днес детските игрови светове.

Изследователски ориентири към играта на децата през XXI век са предложени от В. Гюрова [1]. Сред факторите, определящи игровите прояви, авторката включва следните:

- Предаването на игров опит за лишеното от братя и сестри дете в съвременното семейство става по изключително нетрадиционен начин;
- Липсата на съседски и роднински игрови обединения за спонтанна групова активност;
- Заместването на природния игров материал от специализирани играчки с мултимедиен характер;
- Масовото навлизане на компютри, видео и електронни игри;
- Организираността на свободното време от образователни институции;
- Консумативността при удовлетворяване потребностите на децата.

Посочените акценти дескриптивно маркират съществени детерминанти на феномена, но това, от което най-вече се нуждаем, е разбиране за *динамиката във влиянието на тези фактори върху детската игра и детското развитие*.

Това е нова, малко изследвана област. Ето защо все още няма достатъчно данни за спецификата на играта на съвременните деца, както и за ефекта от промените в игровите активности върху детската личност. Но през последните години в западната литература се увеличи броят на публикациите, чиито автори предупреждават за редуциране на игровите възможности у децата. Като причина обикновено се изтъква фактът, че нарастващ брой деца прекарват голяма част от своето време в занимания, които са фокусирани върху структурирани образователни активности. Затова на тях им остава малко време за участие в свободни, самоиницирани, с отворен край игри. [8] Х. Цюпл [11] обаче изтъква, че дори и когато са предоставени реални възможности за свободна дейност, все по-рядко децата играят заедно игра, която има дадени правила, или правила, които те сами са измислили по-рано. Е. Хюн [7] съобщава, че в индустриализираното общество подрастващите прекарват огромна част от своето време за игра в гледане на телевизия, а преобладаваща част от заниманията им са индивидуално ориентирани. Днес все повече, отколкото в миналото. Затова равнището на играта на съвременните деца е ниско и оттук се затормозява пълноценното развитие [5].

Причините за описаното състояние са комплексни.

На първо място, голямото в близкото минало *семејство* в днешно време се свива – в него често има по едно дете, а съжителството на повече поколения се превръща в рядкост. Това означава по-малко възможности за игрови интеракции и обмяна на игров опит в собственото семејство [7]. Към това се добавя и фактът, че родителите, загрижени за сигурността на децата си, ограничават или дори ги лишават от достъп до самостоятелни или с други деца игри на открито. Оттук произтича липсата на съседски и игрови обединения за спонтанна групова активност. Това е *загуба на детската общност*, която води след себе си друго негативно следствие. Защото обединението с разновъзрастов състав, където игровите умения се предават по стихийен, непреднамерен начин, по думите на В. Гюрова [1] представлява естествения механизъм за предаване на игрова култура. Почти винаги се наблюдава разлика в игровия опит на децата и така се осигурява приемственост при овладяването на игрова култура и нейното съхраняване. Тъй като съвместната игра се осъществява все по-рядко, липсват условия за овладяване и натрупване на игров опит. Това обяснява защо дори и да са налице подходящи условия, съвременните деца рядко реализират игри и най-често се ангажират с електронни медии, когато са с приятели.

Прекарването на по-голямата част от времето за игра в гледане на *телевизия, компютри и видеоигри* допълнително затормозява развитието на игровите умения. Тези занимания “запълват” липсата на възможности за завързване на приятелства, и дори изместват интеракциите между фамилияните членове. Телевизионните програми определят ритъма на ежедневието в много семейства: “Кога започва телевизионното предаване? Кога започва сериалът?”. По думите на Х. Цюпл семейният кръг се трансформира в един полукръг пред телевизионния екран [11].

Авторът добавя, че преобладаването на индивидуални занимания на закрито естествено води до *изолация*. Живите приятелства стават рядкост. Много деца обозначават като “най-добър приятел” някакъв герой от филмов сериал или комикс. Това не е нещо ново, но преди няколко поколения тези “приятелства” ставаха повод за изиграване с истински партньори от плът и кръв. Докато в близкото минало телевизионните сюжети бяха стимул за собствена активност и подражаване действията на героите, за съвременното дете те си остават само мечти. Със загубата на живото приятелство е свързана и загубата на отговорността –

анимационният герой не се нуждае нито от нашата лична ангажираност, нито от нашата готовност за взаимопомощ.

Друго последствие, според Х. Цьопфл, от прекомерните занимания с компютри и телевизия е *намаляването на възможностите за преживявания и натрупване на личен опит*. Често децата се запознават с едно или друго понятие най-напред от екрана, за да могат след това да възкликнат в реалния живот: "Това е точно както в телевизията!" Има много филмчета, направени специално за деца, които използват алибито, че чрез тях малките отрано научават много за живота. Но, подчертава авторът, тук става въпрос по-скоро за разширяване на речниковия запас. Обаче, от плоската телевизионна картина децата никога не научават и не разбират нещо наистина, а способностите им реално да опитат, вкусят, почувстват и пресъздадат нещо са редуцирани.

Достъпът до игрово пространство също е ограничен. Технологиите, трафикът и урбанистичната употреба на земята промениха завинаги естествената игрова територия на детството. Броят на детските площадки непрекъснато намалява и за значителна част от децата в големите градове е малко вероятно да имат достъп до пространства за игра навън, в естествено обкръжение. Загрижените за безопасността на децата си родители широко използват грижливо конструирани площадки и територии за игра, които ограничават предизвикателствата в името на сигурността [8].

Наред с това сме свидетели на *комерсиализиране на детската играчка*. Там, където има условия за игри навън, често могат да се видят площадки, екипирани с маркови материали на големи компании. Постоянно навлизат комерсиализирани продукти за игри на открито и закрито. Те не само, че са по-скъпи, но и не осигуряват разнообразни възможности за игрови действия. Като следствие децата не получават достатъчно стимулация за тяхното всестранно развитие [10].

Негативно влияние оказва и *липсата на достатъчно време за игра*. Нарастващ брой деца прекарват съществена част от времето си в занимания, фокусирани върху структурирани образователни активности. Според едно изследване канадските родители считат, че играта е по-важна от организирани уроци за децата в предучилищна възраст. Обаче все повече родители записват своите много малки деца за уроци и други организирани от възрастни занимания [8].

Друга основна характеристика на нашето време, влияеща върху играта на децата, е *нетърпението*. То намира израз в стремежа на възпитателите отрано да подготвят подрастващите за "по-късно", стигащ понякога до опити с насилие да се създаде зрялост, в усилията изкуствено да се форсира естественото развитие, за да не пропуснат нашите деца бъдещи възможности. Много родители и педагози изпитват угризения когато оставят детето "просто" да живее "тук и сега" и разрешават играта само когато изчакат в нея подготовка за учене и труд в сериозния живот. Игровото потъване в настоящето все повече девалвира, обезценява се както в семейното възпитание, така и в педагогиката, където има "дидактична игра", благодарение на която времето не се пропилява, а игрово се учи за по-късно [11].

Вследствие от всичко това някои наши автори също съобщават, че като цяло децата играят малко и примитивно, че равнището на отразяване на действителността не винаги съответства на възможностите им и игрите са далеч от изискванията за сложност и разнообразие. [4, 2] До подобно обобщение доведе и анализът на резултатите от експериментално изследване върху съвременните измерения на детската игра в *градски условия*, осъществено през 2008г.*

Посочените факти са много тревожни, тъй като играта е водеща дейност в предучилищна възраст, обезпечаваща пълноценното развитие и формирането на

* Изследването е проведено в рамките на дипломен проект от Ивелина Димитрова под научното ръководство на гл. ас. д-р. А. Велева.

психологическите новообразувания за дадения период. Не може да не се съгласим с Д. Елконин, който казва, че преходът към всеки следващ, по-висок етап от развитието се подготвя и определя от това доколко пълноценно е изживян предшестваният период. Ето защо недостатъчното развитие на игровата дейност води до негативни последици в дългосрочен план, които може да се окажат необратими [3].

Като педагогическо следствие от това развитие на нещата все по-често в литературата се изтъква необходимостта от повишаване ефективността на ръководството на играта. Безспорно, обосноваването на система от педагогически средства за организация на игровото взаимодействие е един от актуалните значими проблеми, които стоят за разрешаване пред ПТИ. Обаче усилията в тази насока не биха довели до успех, ако не се пречупят през познанието за играта в един нов свят. А тя вероятно има и своите *позитиви*, които също се нуждаят от изследване. Според Д. Шпанел [9] трудният въпрос тук е: Колко са дълбоки промените, причинени от начина на живот, върху структурите и процесите на играта, върху развитието и възпитанието на децата, и как променените форми на игра, развитие и възпитание оказват обратно въздействие върху жизнения свят на децата? Едва след това може да се постави въпросът: Как трябва да се организират възпитателните процеси и институции така, че да могат да оказват адекватна помощ на децата при преодоляване на трудностите във всекидневните жизненни ситуации, да удовлетворяват проблемите и задачите на развитието?

За да намерим отговора, най-напред е необходимо да се деконструира конвенционалната ориентация на ПТИ, която, от една страна признава екстремните промени в игровите реалности, а от друга приема като смислова рамка за оценка на детските игри изведените от М. Партън в началото на 20 век етапи. Има достатъчно много доказателства, че те не са общовалидни. Така например, Е. Хюн [7] посочва, че в западната култура игровите умения за споделяне, заемане, редуване и организация на кооперативна игра се приемат като показател за напреднал етап от развитие на играта, който се достига в края на предучилищна възраст и по-късно. Но много деца от източната култура притежават посочените умения още от най-ранна възраст, благодарение на живота в многолюдно семейство и общуването с хора на различна възраст. Следователно периодизацията в игровото развитие е силно обусловена от условията на живот; това важи и за други съществени аспекти на игровата проблематика.

Педагогиката и технологията на играта, които не се основават приоритетно на съвременните измерения на игровата реалност, съдържат огромен риск от дефективност – те са исторически демодирани, те са във времето. А играта, макар да протича в настоящето и да отразява миналото, е ориентирана към *бъдещето*. Всъщност подготовката за бъдещето чрез проиграване на съдържащите се в него многообразни възможности е най-важната функция на игровия феномен, заради която той се е съхранил у човека като еволюционно достижение. Ето защо, когато условията на живот се променят, неизменно се променят и детските игри, подпомагайки по този начин адаптивното поведение и креативността. В съответствие с тези промени трябва да се модифицират и педагогическите теории и практики. В противен случай научният статут на ПТИ подлежи на съмнение. От С. Хокинг е известно, че „една теория е добра, ако удовлетворява две изисквания: тя трябва точно да описва голям клас наблюдения на базата на модел, съдържащ само няколко произволни елемента, и да може да прави определени предсказания за резултатите от бъдещи наблюдения” [6, с. 18]. Ясно е, че концепция, която не отчита динамиката на изследваното от нея явление, нито го описва адекватно, нито може да го прогнозира. Оттук произтича и необходимостта да се преразгледат от съвременни позиции теоретико-концептуалните основи на ПТИ като основа за съобразена с развитието и настоящите условия практика. За целта се нуждаем от

класическото научно познание, но преосмислено от гледна точка на актуалните измерения на играта и детството. А това е огромно предизвикателство.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Гюрова, В. Педагогически технологии на игрово взаимодействие. – София: Веда-Словена-ЖГ, 2000.

[2] Димитров, Д. Типови игрови технологии за детската градина и началното училище. Благоевград, 1989.

[3] Елконин, Д. Размышления над проектом. В Дошкольное образование // <http://dob.1september.ru>, 1984.

[4] Миленски, И. Педагогически средства за ръководство на детската игра. София: ЕОС, 1995.

[5] Психологические особенности сюжетно-ролевой игры современны дошкольников. // www.bankrabort.com

[6] Хокинг, С. Кратка история на времето. – София: Унив.изд. „Св. Климент Охридски“, 1999.

[7] Hyun, E. Culture and Development in Children's Play. // www.ruby.fgcu.edu, 1998.

[8] Let the Children Play: Nature's Answer to Early Learning // www.ccl-cca, 2006.

[9] Spanhel, D. Die Bedeutung des Spieles fuer die Entwicklung der Kinder in einer mediengepraengten Alltagswelt. // www.familienhandbuch.de, 2006.

[10] Tee, O. Innovative Use of Local Resources for Children's Play. A Case in Malaysia // www.journal.naeyc.org, 2004.

[11] Zoepfl, H. Gut gelaunt erziehen. – Korneuburg: Ueberreuter Buchproduktion GmbH, 2002.

За контакти:

Гл. ас. д-р Ася Велева, Катедра “Педагогика, психология и история”, Русенски Университет „Ангел Кънчев”, e-mail: a.t@mail.bg

Докладът е рецензиран.